

## РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТА МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

*В статті розглядається проблема розвитку мовлення молодших школярів, аналізуються різні підходи вчених до неї; пропонуються шляхи вдосконалення мовних навичок учнів.*

*The article deals with the problem of speech development of junior schoolchildren; the different scientific approaches are analysed; the ways of language skills perfection of schoolchildren are suggested.*

Розвинене мовлення учнів – це запорука успішного засвоєння ними навчального матеріалу. Воно є засобом підвищення комунікативності, пізнання навколишнього світу. Тому **актуальність** означеної проблеми не викликає жодного сумніву. Вона залишається однією з найважливіших в умовах реформування початкової освіти в Україні.

Відомий психолог М.І.Жинкін писав, що ранній розвиток мовлення у дітей вдосконалює не лише мову, а й мислення, а це сприяє загальному розвитку і посилює інтерес до знань. Розвиток монологічного мовлення ще в дошкільному віці допоможе забезпечити „нормальний психічний розвиток дитини” [4, 47].

Говорячи про тісний зв'язок мислення й мовлення. Л.С.Виготський наголошував, що процес переходу від думки до слова має поступовий, поетапний характер. Його можна описати як рух „від мотиву, що породжує якусь думку, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім – у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, - у словах” [3, 380].

А.М.Богущ, досліджуючи розвиток зв'язного монологічного мовлення, наголошує, що даний вид мовлення „більш розгорнутий, вимагає більшої напруженості пам'яті, уваги до змісту повідомлення; чіткості і взаємозв'язку окремих частин розповіді...” [1, 79].

Цікавими, на нашу думку, є деякі психолого-ситуативні і мовні особливості монологічного (усного й письмового) мовлення, що відмічають мовознавці та психологи:

- 1) реакція слухачів вгадується мовцем;
- 2) велика розгорнутість висловлювання;
- 3) необхідність попередньої підготовки до висловлювання;
- 4) відсутність доповнюючих засобів (жести, міміка тощо).

Сучасні методисти початкової школи (Л.О.Варзацька, О.Н.Хорошковська, М.М.Наумчук, Л.М.Шевченко та ін.) звертають увагу на ряд певних умов, які сприяють формуванню мовленнєвих умінь і навичок учнів: наявність потреби у спілкуванні; створення на уроці ситуації, що спонукає дітей до висловлювання власних думок; наявність багатого активного словникового запасу та життєвого досвіду [2, 3].

Методична теорія та шкільна практика у розвитку мовлення чітко визначають такі напрямки:

- 1) **орфоепічний рівень** (покращення артикуляції звуків, дотримання орфоепічних норм, інтонування та виразність, підвищення культури мовлення);
- 2) **лексичний рівень** (збагачення, уточнення й активізація словника учнів);
- 3) **морфологічний рівень** (словотворення, удосконалення грамотного ладу мовлення);
- 4) **синтаксичний рівень** (утворення й використання словосполучень та речень різних типів);
- 5) **рівень тексту** (аналіз зразків різних типів текстів: опис, розповідь, міркування; вдосконалення чужих та власних висловлювань).

Шкільною програмою передбачено складання різних типів текстів. Із метою формування уявлень і закріплення знань про них можна познайомити учнів із таблицею „**Типи текстів**”, яку доцільно використовувати і в подальшій роботі.

Працюючи над текстами різних типів, методисти-науковці радять навчити учнів: а) складати план (колективно, а потім самостійно); б) добирати матеріал відповідно до стилю тексту (ділового чи художнього); в) аналізувати й вдосконалювати (редагувати) складний текст.

Доцільно користуватися на уроках української мови пам'яткою „Вимоги до мовлення”.

Як слушно зазначає Л.О.Варзацька, уроки узагальнення мовних знань та формування практичних умінь і навичок передбачають „поступове зростання рівня творчої активності й мовленнєвої діяльності молодших школярів” [6,6]. Великої ваги, на думку дослідниці, набуває **конструктивна діяльність** учнів з елементами творчої (переконструювання, доповнення, відновлення, редагування, переказ тексту; складання зв'язних висловлювань за робочими матеріалами). Надзвичайно цінною є поетапна *структура формування мовних знань у єдності їх засвоєння та застосування у мовленні*.

Дослідники дитячого мовлення (Т.О.Ладиженська, М.Р.Львов, І.О.Синиця, А.П.Каніщенко, М.Я.Плющ, Н.Я.Грипас та ін.) неодноразово вказували на недоліки зв'язного мовлення учнів, що пов'язані з труднощами переходу від думки до мови: спотворення структури висловлення (повторення окремих слів чи словосполучень; розрив фрази; неправильне узгодження між окремими словами тощо), порушення часових характеристик повідомлення.

Педагогічне керівництво розвитком навичок зв'язного мовлення у молодших школярів, на думку видатного вітчизняного психолога Г.С.Костюка, ускладнюється тим, що „самоконтроль у них ще *слабо розвинений*, тобто вони часто ще не можуть об'єктивно оцінювати якість свого мовлення, відшукувати в ньому помилки, помічати невідповідність між тим, що хотілося висловити, і тим, що вийшло насправді. Щоб виправити цей недолік, вважаємо за необхідне систематично використовувати **вправи на редагування**.

Редагування як навчальна вправа полягає в тому, що учні, *проаналізувавши вихідний мовний матеріал, вносять у нього певні зміни* з урахуванням найрізноманітніших як сучасних, так і позамовних факторів.

Про нагальну потребу широкого використання вправ на редагування на уроках української мови в початкових класах почали говорити у зв'язку з включенням у підручники нового покоління (середина 80-х років минулого століття) наскрізної

теми „Текст”. Ця проблема знайшла своє висвітлення у дослідженнях ряду методистів (Т.О.Ладигенська, О.Н.Хорошковська, О.Г.Лобчук, М.Я.Плющ, Н.Я.Грипас, Л.О.Варзацька та ін.). Так, наприклад, використання вправ на редагування, на думку Л.О.Варзацької, *дозволяє кожному учневі програмувати шлях від дії, спільних з вчителем, однокласниками – до самостійних; від діяльності за наслідуванням через конструктивну до творчої праці.*

Редагування мовного матеріалу – процес складний, що включає: 1) відбір мовних засобів; 2) перебудову мовних одиниць. Ця робота може дати бажаний ефект лише за наявності певних передумов.

Науковці-дослідники та вчителі-практики наголошують, що редагування доцільно застосовувати лише тоді, коли в учнів уже є достатні відомості про ту мовну одиницю, неточності у вживанні якої слід усунути.

З мовними нормами учні знайомляться, по суті, на всіх заняттях з рідної мови. Набуті на кожному уроці знання додаються до тих, що вже були засвоєні раніше, і таким чином кожен з учнів володіє певною сумою уявлень про те „як треба висловлюватись”.

Широке застосування знаходять вправи на редагування на уроках української мови, присвячених підготовці до написання переказів і творів, перевірки знань, аналізу письмових робіт. Їхнє головне призначення – *запобігання помилкам*. Знаючи, які недоліки були найбільш поширеними у попередніх письмових роботах, вчитель покаже, як слід їх уникати.

Під час редагування зв'язних текстів необхідно звернути увагу молодших школярів на те, що кожне речення повинно продовжувати і доповнювати сказане раніше. Це потрібно для того, щоб не допустити використання речень, позбавлених будь-якої інформативної цінності; висловлення одного й того змісту в кількох реченнях. Редагуючи такі уривки, школярі переконуються, що без шкоди для повноти висловлювання можна опустити ті чи інші елементи.

Отже, такий детальний аналіз вправ на редагування дозволяє побачити, що саме вони допоможуть реалізувати одне із завдань шкільної програми з української мови - удосконалення змісту і форми власних текстів під керівництвом вчителя: відповідність темі; наявність у тексті складових частин (зачину, основної частини, кінцівки); логічність і послідовність викладу думок; усунення одноманітних конструкцій речень; невиправданих лексичних повторів.

#### Література

1. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. – К.: Слово, 2003. – 344 с.
2. Варзацька Л.О., Шевченко Л.М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: Методичні рекомендації. – К.: РНМК, 1992. – 127 с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 376 с.
4. Жинкин Н.И. Развитие письменной речи учащихся 3-7 классов. – М.: Известия АПН СССР, 1956.

*І.А.Кравцова, О.Поддубняк*

### **ПСИХОЛОГІЧНІ І ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ШЕСТИРІЧНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ**

*В статье рассматривается вопрос развития речи и мышления детей шестилетнего возраста на уроках изучения грамоты в букварный период, а также особенности психологической и лингвистической основы методики изучения грамоты первоклассников.*

*This article deals with the question about the development of speech and mental activity 6 year old children at lessons of studying grammar material in the ABC period and also peculiarities of psychological and linguistical raund of methodics of studying grammar of first form pupils.*

Збагачення лексичного запасу є одним із істотних завдань мовного розвитку молодших школярів і тому посідає провідне місце в шкільній практиці. Будучи пов'язаною з